

УДК 377.21:37.136

*Людмила Кондрацька,
м. Тернопіль*

ХРИСТИЯНСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ

Розглядаються аспекти проблеми методологічного змісту християнсько-антропологічної парадигми формування ціннісних орієнтацій сучасного підлітка. Вона висвітлює питання понятійно-категоріального моделювання, закономірностей, принципів і педагогічних умов її реалізації.

Ключові слова: *християнсько-антропологічна парадигма, ціннісні орієнтації, понятійно-категоріальне моделювання.*

Трагічні виклики сучасного світу сприяли тому, що вітчизняна школа залишилась світоглядно невизначеною й необачно відкритою для всіх ідеологічних і релігійно-містичних упливів. Така «свобода» владно реалізується низкою нашвидкуруч змодельованих виховних систем і освітніх технологій. Утім у кінцевому результаті нагадує свободу «блукаючого в пустелі: іди куди хочеш, а куди – не знаєш» [7, с. 28]. Ця ситуація, як засвідчили події останнього десятиріччя, була стратегічно спроектована світовим урядом і силами глобалізму (зокрема організацією об'єднаних релігій), які через посередництво ЗМІ й під гаслами «духовного розвитку» орієнтують шкільну молодь на так звані загальнолюдські цінності. У вітчизняній і зарубіжній психології вони визначаються як «мотиваційно-сміслові відношення особи, утворені тенденціями сприймання й оцінки себе та інших в ході соціальної взаємодії» [4, с. 59]; «наявність стійко

домінуючих мотивів соціальної поведінки» [6, с. 18]; психологічні переживання індивідом значення і смислу соціального об'єкта» [5, с. 40] і досліджується як феномен, однопорядковий з «динамічними смисловими структурами» [3, с. 29], соціальною установкою чи спрямованістю особи (колективістською, діловою, особистою [1, с. 91]). У контексті цих визначень здійснюється класифікація досліджуваного феномену. Так, згідно з концепцією О'К. Коррал Ф. Ернста в системі транзактного аналізу ціннісний ряд включає такі позиції: «Я+Ти+»; «Я+Ти-»; «Я-Ти+» і «Я-Ти-». Перша позиція визначається як «сприятлива» і пов'язується з дією співробітництва; друга – «параноїдальна», пов'язується з дією «позбавлення»; третя – «депресивна», пов'язана з дією «відхід» і, нарешті, четверта – «безплідна» позиція, зумовлена дією «вичікування» [8]. В іншій, не менш відомій концепції А. Адлера класифікація ціннісних орієнтацій особи проводиться за двомірною схемою (у вимірах «соціального інтересу» і «ступеня активності») та включає «управляючий», «беручий», «уникаючий» і «соціально корисний» типи індивідів, ціннісна ієрархія яких визначається або стратегією «турботи», або стратегією «влади» [1].

Гіпотетико-дедуктивне зіставлення всіх цих досліджень засвідчує, що вони не виходять за межі горизонтального, емпіричного вектору. Адже йдеться про цінності такої собі «людини планети Земля», освіченої й вихованої за єдиним курикулумом стандартних норм, а значить легко керованої і контрольованої. За цих умов юнак чи юнка з конкретними національними і релігійними переконаннями виглядають маргіналами, не здатними до культуротворчості за принципом плюралізму, тобто пошанування права свobodного вибору субкультури (правда «з підказки» net-кураторів або так званої «райтократії»).

Задекларований маргіналізм постає логічним наслідком заперечення давньої педагогічної аксіоми: формування цінностей суб'єкта запрограмоване рівнем осягнення ним глибинних основ і кінцевої мети свого існування. Світочі вітчизняної педагогічної думки доводять, що ці основи мають антропологічний, христологічний і еклезіологічний характер. Це означає, що виховання молодшої людини (бажано ще з раннього дитинства) має ґрунтуватись на усвідомленні сутнісних меж Божої подобинеподоби людського образу, «εἶδος» в історії спасіння, а відтак –

осмислені способів його сотеріологічної спрямованості. Вона передбачає коригування світоглядної аперцепції індивіда з певним життєвим досвідом, тобто кардинальну зміну сприймання ним самого себе, «*καταρδῖς*» і навколишнього світу, що, у свою чергу, веде до преображення його душі (думок, почуттів і волі). Глибока переміна розуму «*νοῦς*», як відомо, рівнозначна покаяттю, «*μετάνοια*», тобто означає усвідомлення власної недосконалості, «*το Ὁμητον*», а отже, вказує на вихід із самоті, «*αυτοτης*» і замикання на собі, «*φιλαυτια*» у вічні простори єднання з Творцем та його творінням. Можливість такого ціннісного переосмислення відкриває людині смиренне серце, совісна воля і віруюча думка.

Чи здатна забезпечити таку радикальну корекцію внутрішнього світу підлітка існуюча система особистісно орієнтованого, гуманно-особистісного чи особистісно-центрованого виховання? Споглядувальний нині культ юнацького егоїзму і гордовитості, неповаги до старших свідчить: не завжди. Причому серед причин такої невітійної ситуації є й дві об'єктивні: з одного боку, подовжений інфантилізм підлітка в результаті недостатньо наповненого в молодшому шкільному віці резерву душевних сил, необхідних для активного учіння житейській мудрості, а з іншого, – надлом довірливості від його спілкування з псевдоавторитетами (непорядними, недобросовісними дорослими) і, як наслідок, бунтарське відмежування від усього покоління батьків, замкнутість в інтравертній самоізоляції. Ці причини відчутно впливають на розвиток усіх рівнів образу «Я» підлітка: його емоційності, здібностей, Его-захоплення і душевних властивостей, а особливо совісті. Останній рівень – часто незбагненний ще з дитинства – помітно стискається і відходить на другорядний план, а рівень Его, як енергетично більш забезпечений, до 14 років стає найбільш актуальним.

Зорієнтованість сучасного підлітка на Его-добробут визначає ієрархію його ціннісно-сислової сфери, зокрема витісняє в ній чуття нужди іншого, паралізує здатність відгуку на цю нужду, тобто рух совісті. За цих обставин відчуття суб'єктом чинності імперативного контролю з боку системи «над-Я», як відомо, може привести до невротичного страху чи, навпаки, агресії. Така підпорядкованість тиранії пристрастей живить демонічне зло, але, на щастя, остаточно не знищує в людині її Божу подобу, це означає, що за будь-яких обставин у підлітка жевріє глибинна (архетипна)

потреба в особистому спілкуванні з Творцем, «μετοχη», а значить у вихователя завжди є можливість для організації групових цінностей і відтак – поступового виведення вихованця на цінності істинні. Способи реалізації цієї можливості яскраво і переконливо висвітлені в духовному досвіді людства і Синів Божих, який узагальнено в християнсько-антропологічній парадигмі виховання ціннісного ставлення індивіда. Розкриття її методологічного змісту, зокрема стосовно формування ціннісних орієнтацій сучасного підлітка, і є *метою* пропонованої статті.

Отож, аналіз патристичної літератури і християнсько-педагогічної практики дозволяє визначити понятійно-термінологічну модель цього змісту. Насамперед йдеться про концептосферу моральнісних основ буття, яка включає закон моральних санкцій, закон природної моральності і Заповіді Божі. Вони є тим механізмом, який забезпечує одвічний і неперервний зв'язок поколінь, подолання релігійних, культурних, соціально-економічних і політичних суперечностей, а пріорі визначає межу концептуальних можливостей теорії етичного виховання учнівської молоді, а їх осмислення може звільнити сучасного педагога від «суб'єктивізму і створення власних законів у сфері надіндивідуальної, надемпіричної» [2, с. 15].

Категоризація підлітком означених основ слугує йому містком для осягнення сутнісного смислу духовності як здатності до обоження (завдяки неустанній потребі, нужді у співбуттєвому спогляданні в усьому дихання «πνεύμα» Божого). На цій основі бажано розпочати осмислення підлітком головних людських цінностей: Народження, Життя і Смерті (безсмертя, «αθανασία»).

Розуміння підлітком цінності Народження передбачає особисте переживання ним сутності творіння та свободи творчості, відродження, вознесення людини від біологічної тілесної істоти до духовно-розвинутої особистості, хрещення, дня народження і ангела-хоронителя, іменин і святого покровителя; нарешті, відповідальності людини за все народжене нею.

Розуміння цінності Життя передбачає осмислення підлітком місії людини на землі, «in via», її індивідуального призначення, телеології вибору життєвого шляху, а у зв'язку з цим сутності гріха («το θνητον»), спасіння, смислу народження і виховання дітей, збереження здоров'я; культури дитинства, юності, зрілості; гри, навчання і праці (словом, земного життя як «сівби»).

Есхатологічне розуміння цінності Смерті (Безсмертя) передбачає осмислення підлітком сутності вічного життя душі, Другого пришествя Христа (парусії, «εαν ψαυερωθη»), воскресіння мертвих, Страшного Суду, культури перенесення страждань, похорону та поминання (словом, потойбічного життя як «жнив»).

Наступним етапом категоризації визначених методологічних законів є особистісне осмислення підлітками модусів духовності – християнських чеснот, що виявляють присутність духу в людині. Йдеться про страх Божий, совість, віру, надію, любов, мудрість і смиренність. Вони вічні, неповторні за суттю та індивідуальні за проявами. На власному прикладі та прикладах життя кращих представників людства вчитель зобов'язаний показати учням дієвість цих модусів: від гріха людину оберігає страх Божий; розрізнати добро і зло допомагає совість; оцінку відступництва від Божих законів забезпечує внутрішнє чуття провини; сили жити і творити, навіть у неймовірно важких умовах, дає віра у свої слабкі можливості, надія на Божу благодать і любов («αγαπη») до кожного Його творіння на землі; завдяки смиренній мудрості нам може відкритись Богом установлений порядок речей (духовний теоцентризм) і т. д. Практичне проживання підлітком духовних модусів у різних дидактичних ситуаціях, як засвідчує досвід, виявляється настільки природнім, що не потребує додаткових доведень, окрім конкретних каузальних атрибуцій. У кінцевому результаті учень переконається: по вірі людина має, а по надії та любові одержує. На підставі дарованого прозріння від запрошується до вибудови нелінійної системи особистості якостей, серед яких: смиренність, честь, гідність, відповідальність, обов'язковість, стриманість, правдивість, милосердя, щирість, миролюбність, уважність, самодисципліна й організованість. Правда, ці якості, як правило, балансують (чи перебувають під тиском) своїх прототипів-пристрастей: осудливості, заздрості, гніву, підступності, розбещеності, ненависті тощо. Така модусна дихотомія в моральнісному богослов'ї виступає прообразом суперечливих етичних основ – добра і зла – як критерію недосконалості сущого поза (над) природною необхідністю. Адже те, що Бог лише припустив як імовірне, людина зреалізувала як аксіому, і в цьому полягає суть не лише етицизму, але й зав'язка онтологічної драми усієї емпіричної історії. Конечність як суттєва

відмінність земного буття від буття Божественного не визначена Самим Богом і не закладена в порядок творення.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що виокремлені чотири *компоненти методологічного змісту християнсько-антропологічної парадигми формування ціннісних орієнтацій підлітків* – моральнісні закони людського буття, головні людські цінності, модуси духовності та моральні якості індивіда – перебувають у тісній взаємозалежності, але функціонують в автономному режимі. Цей антиномічний зв'язок дає підстави стверджувати: формування ціннісних орієнтацій сучасного підлітка без духовних основ є ненадійним і неможливим; кожний компонент методологічного змісту цього процесу є етапним на шляху духовно-морального вдосконалення; лише осмислення всіх чотирьох компонентів методологічного змісту здатне забезпечити ефективність педагогічної взаємодії учителя й учня у процесі формування ціннісних орієнтацій; створена понятійно-термінологічна модель християнсько-антропологічної парадигми формування ціннісних орієнтацій допоможе вчителю цілісно побачити всю систему духовно-морального виховання підлітка й визначити ефективні шляхи її реалізації не лише на уроці, а й у позаурочний час.

Реалізація досліджуваної парадигми ґрунтується на закономірній взаємозалежності: розвитку вродженої духовної активності суб'єкта і ефективності його залучення у процес допитуваності істини; осмисленості суб'єктом свого духовного стану і вихованості розрізнити духовне від душевного; набутого суб'єктом досвіду відповідального вибору і характеру педагогічного супроводу його аксіологічної діяльності як духовного становлення.

Зміст цих закономірностей конкретизують *принципи* одухотвореності виховного процесу: соборності та ієрархічності творчо-діалогової взаємодії; реалізації свободи вибору учнем індивідуальної траєкторії розвитку; особистісної відповідальності і ціннісно-сислової рефлексії. Вони визначають стратегію організації ціннісної аперцепції підлітка за допомогою інтуїтивно-совісного методу, а також методів «духовних рецепцій» і «синестетичних аналогій» у формах індивідуальної і групової виховної роботи. Їх реалізація залежить від таких *педагогічних умов*: створення благочестивого виховного середовища

допитуваності істини; сотеріологічної мотивації ціннісної самокорекції підлітка; забезпечення вільного духовного самовизначення учня як творчої індивідуальності та активізації його особистісних ресурсів.

У підсумку зауважимо, що у формуванні ціннісних орієнтацій педагог зобов'язаний допомогти підлітку знайти свій унікальний шлях: тільки він забезпечує чуття великого душевного спокою і внутрішньої свободи, а найважливіше – світлої радості. Усяке зовнішнє наслідування є всього лиш артистичною грою, а насильство – шоком для душі вихованця. У цьому принципова відмінність християнської антропології від ісламської, індуїстської і буддистської та запорака «повернення» підлітка до самого себе.

Список використаної літератури

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / А.Адлер. – М. : Когито-Центр, 2002. – 186 с.
2. Зеньковский В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В.В. Зеньковский. – М. : Школа-Пресс, 1996. – 271 с.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 303 с.
4. Лишин О.В. Воспитывающее воздействие ведущей деятельности в системе отношений «ребенок-взрослый» на формирование личностной направленности человека / О.В. Лишин. – М. : Психол. ин-т. РАО, 2005. – 198 с.
5. Неймарк М.С. Направленность личности и аффект неадекватности у подростков / М.С. Неймарк // Изучение мотивации детей и подростков / Под. ред. Л.И. Божович, Л.В. Благоннадежиной. – М. : Ин-т психологии РАН, 1999. – С. 38-52.
6. Первин Л. Психология личности / Л. Первин, О. Джон. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 219 с.
7. Сент-Экзюпери А. Маленький принц / А. де Сент-Экзюпери. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2009. – 464 с.
8. Стюарт Я. Современный транзактный анализ / Я. Стюарт, Дж. Вэнн. – СПб : Социально-психологический центр, 1998. – С. 41-49.

Людмила Кондрацкая

ХРИСТИАНСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ПОДРОСТКОВ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Рассматривается проблема методологического содержания христианско-антропологической парадигмы формирования ценностных ориентаций современного подростка. Анализируются вопросы понятийно-категориального моделирования, закономерностей, принципов и педагогических условий его реализации.

Ключевые слова: *христианско-антропологическая парадигма, ценностные ориентации, понятийно-категориального моделирование.*

**THE CHRISTIAN AND ANTHROPOLOGICAL PARADIGM
OF FORMATION OF VALUABLE ATTITUDES OF TEENAGERS:
METHODOLOGICAL CONTENT**

The methodological content of Christian anthropological paradigm of modern teenager's value orientations formation is considered. Analysis of patristic literature and Christian teaching practice allows defining conceptual and terminological content model of, which includes the main human values: Birth, Life and Death (immortality, «αθανασία»).

The next stage is teenagers' personal reflection of Christian virtues, revealing the presence of spirit in a person: the fear of God, conscience, faith, hope, love, wisdom and humility. These qualities are under the pressure of their prototypes-passions: censure, envy, anger, deceit, licentiousness, hatred etc. In moral theology this modus dichotomy acts as a prototype of controversial ethical bases – good and evil.

Four components of methodological content of Christian anthropological paradigm of modern teenager's value orientations formation are determined – the moral laws of human existence, the main human values, modus of spirituality and the individual's moral qualities. They are closely interdependent, but operate in autonomous mode. This antinomic connection allows asserting: modern teenager's value orientations formation without spiritual bases is unreliable and impossible; content of each component of this process is a landmark on the way to spiritual and moral improvement; only comprehension of all the components of methodological content can ensure the effectiveness of pedagogical interaction between teacher and student in the process of value orientations formation.

Implementation of the studied paradigm is based on logical interdependence: developing of congenital spiritual activity of the subject and the effectiveness of his involvement in the process of truth research; meaningfulness by the subject of his spiritual state and ability to distinguish the spiritual from the psychic; acquired by the subject experience to make responsible choice and the nature of pedagogical support of his axiological activities as spiritual formation.

The content of these patterns is specified by principles of spirituality of the teaching process: collectivism and hierarchy of creative and dialogue interaction; realization of freedom of choice by student to select of his individual student development trajectory; personal responsibility and value-semantic reflection. Their implementation depends on such pedagogical conditions: establishment of pious educational environment for truth research; soteriological motivation of the teenager's value self-correction; ensuring the student's free spiritual self-identification as a creative personality and activation of his personal resources.

In the end, we note that in the value orientations formation teacher is obliged to help teenager to find his unique way: only he provides a great sense of peace of mind and inner freedom, and most importantly - the radiant joy. Any external imitation is merely an artistic game, and violence – a shock to the student's soul.

Key words: *Christian and anthropological paradigm, valuable reference points (attitudes), notion-terminological modeling.*

Одержано 05.10.2011 р.